

Zofia ZARĘBIANKA*

„PRZEDZIERAJ SIĘ, SZUKAJ, NIE USTĘPUJ”

Wewnętrzna droga do pełni
w twórczości literackiej Karola Wojtyły – Jana Pawła II

Jeżeliby opisywać twórczość literacką Wojtyły w kluczu pojęć: wędrówki, drogi oraz progu, to okazałyby się one funkcjonalnymi kategoriami umożliwiającymi dotarcie do pojmowania przez autora istoty koncepcji duchowego wzrostu człowieka oraz wskazanie fundamentów aksjologicznych, na których oparta jest budowana w tej twórczości wizja człowieczeństwa i zarazem wizja świętości.

Kategoria wędrówki oraz związana z nią na prawach bliskości kategoria drogi to jedno z wielu spośród najbardziej pojemnych semantycznie, a zarazem najbardziej nacechowanych symbolicznie i najczęściej występujących w literaturze pojęć¹. Jako szczególnie nośny przykład posłużyć może mityczna wędrówka Odyseusza², stanowiąca tu bez wątpienia prototyp całego toposu, choć trzeba od razu zauważyć, w tej wersji niewystępujący wprost w twórczości literackiej Wojtyły. Za topos równie istotny symbolicznie należałoby uznać zapisaną na kartach Starego Testamentu wędrówkę ludu wybranego do Ziemi Obiecanej. Zarówno literatura starożytna, jak i narracje Pisma Świętego wykorzystują alegoryczny potencjał obydwu rzeczonych kategorii. Związane są one też zazwyczaj z charakterystyczną wizją człowieka ujmowanego jako homo viator³, co miałyby określać główny rys jego kondycji egzystencjalnej i duchowej. Figura homo viator pozostaje istotna w całej twórczości literackiej Karola Wojtyły. Tego rodzaju ujęcie człowieka zauważyć można już we wczesnym poemacie [Ciągle jestem na tym samym brzegu]⁴, którego bohater

* Prof. dr hab. Zofia Zarębianka – Katedra Historii Literatury Polskiej XX Wieku, Uniwersytet Jagielloński, e-mail: zofia.zarebianka@uj.edu.pl [pełna nota o Autorce na końcu numeru].

¹ Podróż może być rozumiana jako zmiana miejsca, co wiąże się z odkrywaniem nowych miejsc i poznawaniem nowych ludzi, ma też jednak różnorakie znaczenia metaforyczne; topos podróży może być synonimem życia, a także dojrzewania i oświecenia. Na temat motywiki podróży zob. m.in. R. Sołowski, *Viatoris. Który pokonuje drogę. Ponowoczesny romantyzm Piotra Jaruga*, Pasaż, Kraków 2016.

² Zob. H. Omer, *Odyseja*, tłum. J. Wittlin, PIW, Warszawa 1982.

³ Zob. G. Marcel, *Homo viator. Wstęp do metafizyki nadziei*, tłum. P. Lubicz, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1984.

⁴ Zob. K. Wojtyła, [Ciągle jestem na tym samym brzegu], w: tenże, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 1, *Juvenilia (1938-1946)*, red. J. Popiel, Wydawnictwo Znak, Kraków 2019, s. 305-318. Zob. też: A. Karoń-Ostrowska, *Wizja miłości w odnalezionym młodzieńczym utworze Karola Wojtyły „Wciąż jestem na tym samym brzegu”*, „Roczniki Humanistyczne” 68(2020) nr 1, s. 65-78;

pokazany został między innymi jako żeglarz prowadzący łódź swego życia po wzburzonych falach własnej niepewności oraz chwiejności pośród zmienności wydarzeń zewnętrznych⁵. Obraz żeglarza być może wykazuje jakąś koincydencję z biblijną sceną podróży Jezusa z uczniami przez jezioro Genenezaret, co można by dopisać do szeregu kontekstów wymienionych już przez badaczy odczytujących przywołany utwór⁶. Człowiek ukazany jako wędrowiec przez ziemię, jako byt poddany przemijaniu, ale też targany rozlicznymi wątpliwościami, występuje w różnych wariantach i konfiguracjach we wszystkich utworach literackich Karola Wojtyły, co z jednej strony odsłania tak ważne dla jego dzieła zakorzenienie biblijne, umocowane tu w obrazie trzciny poddanej działaniu wiatru (por. np. 1 Krl 14,15; Ez 29,6.7; Iz 42,3; Mt 12,20), z drugiej zaś odsyła do ujęć Pascalowskich⁷, ale też nawiązuje do poglądów Gabriela

Z. Zarębianka, „*Ciągle jestem na tym samym brzegu*”. Konteksty literackie, filozoficzne i duchowe, w: *taż, Gdzie jesteś, źródło? Zagadnienia tradycji w twórczości literackiej Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Unum, Kraków 2022, s. 99-112.

⁵ Szerzej na ten temat zob. Z. Zarębianka, *Tradycje mistyczne w twórczości literackiej Karola Wojtyły*, w: *taż, Gdzie jesteś, źródło? Zagadnienia tradycji w twórczości literackiej Karola Wojtyły*, s. 57-72; *taż*, „*Ciągle jestem na tym samym brzegu*”. Konteksty literackie, filozoficzne i duchowe; *taż*, *Spotkanie w Słowie. O twórczości literackiej Karola Wojtyły*, Pasaże, Kraków 2018; J. Tebień, *Taka milcząca wzajemność. „Pieśń o Bogu ukrytym” Karola Wojtyły w świetle doktryny św. Jana od Krzyża*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2011; M. Kisiele, *Kairos. Szkice o poematach Karola Wojtyły*, Instytut Literatury, Kraków 2022; A. Przybylska, *Literacka antropologia mistyczna Karola Wojtyły*, „Arcana” 2000, nr 3, s. 29-40; *taż*, *Samotność możliwa w człowieku. Mistyczny aspekt poezji i dramatów Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2002; M. Ołdakowska-Kuflowa, *Postaci biblijne w twórczości Karola Wojtyły*, „Zeszyty Naukowe KUL” 35(2004) nr 3(187), s. 43-61; *Przestrzeń słowa: Twórczość literacka Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, red. Z. Zarębianka, J. Machniak, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2006; W.P. Szymański, *Z mroku korzeni. O poezji Karola Wojtyły*, Księgarnia Akademicka, Kalwaria Zebrzydowska 1989; *Znaleźć źródło. Twórczość literacka Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, red. J. Pastorska, Z. Andres, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005; A. Biłła, *Koncepcja człowieka w poezji Karola Wojtyły*, „Studia Humanistyczne” 1991, nr 2, s. 149-170; P. Bortkiewicz, „*Miłość to nie jest przygoda. Ma smak całego człowieczeństwa*”. Etyka personalistyczna w tekstach literackich Karola Wojtyły, „Poznańskie Spotkania językoznawcze” 20(2009), s. 13-24; J. Czarny, *Antropologia doświadczenia u Karola Wojtyły*, „Zeszyty Karmelitańskie” 2003 nr 1(22), s. 28-35; H. Piłus, *Tomizm Karola Wojtyły. Człowiek i wartości moralne*, „Humanitas” 13(1989), s. 189-214; A. Zmorzanka, *Poezja znaczeń ukrytych. Uwagi o poetyce Karola Wojtyły*, „Akcent” 1998 nr 3(73), s. 170-174; *taż*, *Konteksty relacji człowiek–Bóg w poezji Karola Wojtyły*, „Roczniki Filozoficzne” 32(1984) nr 2, s. 73-89; K. Zabała, *Studnia, strumień, źródło – obrazy-symbol w „Pieśni o blasku wody” Karola Wojtyły i w „Tryptyku rzymskim” Jana Pawła II*, w: *Oblicza wody w kulturze*, red. Ł. Burkiewicz, P. Duchliński, J. Kucharski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 173-190; *Wokół Tryptyku rzymskiego Jana Pawła II*, red. A. Wierzbicki, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.

⁶ Por. Karon-Ostrowska, dz. cyt., s. 65-78; Zarębianka, „*Ciągle jestem na tym samym brzegu*”. Konteksty literackie, filozoficzne i duchowe, s. 99-112.

⁷ Por. B. Pascał, *Myśli*, 264, tłum. T. Żeleński (Boy). Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1977, s. 112n.

Marcela czy szerzej – chrześcijańskiego personalizmu⁸, kształtującego myślenie autora *Brata naszego Boga*⁹ na temat osoby ludzkiej, postrzeganej jako ktoś zdążający do celu, ale kruchy i poddany przemijaniu¹⁰. Z kondycją homo viator w sposób ścisły związane pozostają motywy drogi i wędrowania, prezentowane w utworach Wojtyły jako jedna z zasadniczych figur losu człowieka na ziemi. Warto tu wspomnieć o jeszcze jednym modelu drogi przywoływanym w tej twórczości. W *Tryptyku rzymskim* motyw wędrowki występuje nie tylko w pierwszej części utworu¹¹, ale też w części drugiej, ukazującej trudną, wręcz dramatyczną, wędrowkę Abrahama z Izaakiem do wzgórza Moria¹². Można też w tym kontekście przywołać inny jeszcze utwór Wojtyły, już w samym tytule wykorzystujący topos wędrowki, mianowicie jego *Wędrowkę do miejsc świętych*¹³. Utwór ten wskazuje na podróż w podwójnym znaczeniu: literalnym i symbolicznym. Mamy tu więc obraz realnej przestrzeni przemierzanej przez Abrahama, a później przez Jakuba, ale też alegorię wędrowki wewnętrznej odbywanej przez bohaterów.

Wędrowka przedstawiana w literaturze ma swój określony, niekiedy precyzyjnie, wymiar fizyczny, odbywa się zawsze w jakiejś przestrzeni i czasie. Oznacza to, że bywa ukazywana jako rzeczywista podróż czy jako przemierzana przez bohatera konkretna droga. Takie ukonkretnienie przestrzeni topograficznej zachodzi zarówno w przypadku opowieści lub narracji o losach Odysa, jak i w przypadku dziejów narodu wybranego. Tak też się dzieje we wspomnianej *Wędrowce do miejsc świętych*, a także w drugiej części *Tryptyku rzymskiego*. We wszystkich wymienionych tekstach fizyczne wędrowanie staje się zarazem emblematem rzeczywistości wewnętrznej. Takie ujęcie pojawia się w literaturze zdecydowanie częściej. Wówczas tym przestrzeniom literalnym generowanym na poziomie widzialnej fizyczności owe sensy towarzyszą lub też wręcz przekształcają się w znaczenia odległe od jakiegokolwiek przemieszczania się w krajobrazach rzeczywistej lub wykreowanej przestrzeni geogra-

⁸ Wydaje się, że kontekst personalizmu w myśleniu antropologicznym Wojtyły uznać należy za ważniejszy od kontekstu tomistycznego, choć tego ostatniego nie można pominąć, choćby z uwagi na dominujący na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w czasach, gdy Karol Wojtyła pozostawał wykładowcą tej uczelni, kierunek myślenia i z uwagi na rolę inspiracji tomistycznych w jego myśleniu ontologicznym. Wskazuje jednak na personalizm w przekonaniu, że koncepcje tomistyczne pozbawione są elementu relacyjnego, tak istotnego dla refleksji Wojtyły o człowieku.

⁹ Zob. K. W o j t y ł a, *Brat naszego Boga*, w: tenże, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 3, *Dramaty. Szkice*, red. J. Popiel, Wydawnictwo Znak, Kraków 2022, s. 39-125.

¹⁰ Zob. t e n ż e, *Rozważanie o śmierci*, w: tenże, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 2, *Utwory poetyckie (1946–2003)*, red. Z. Zarębianka, Wydawnictwo Znak, Kraków 2020, s. 159-167.

¹¹ Zob. t e n ż e, *Tryptyk rzymski. Medytacje*, cz. 1, *Strumień*, w: tenże, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 2, s. 195-199.

¹² Zob. tamże, cz. 2, *Medytacje nad „Księgą Rodzaju” na progu Kaplicy Sykstyńskiej*, s. 199-208.

¹³ Zob. t e n ż e, *Wędrowka do miejsc świętych*, w: tenże, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 2, s. 105-121.

ficznej. Mechanizm takiej transformacji znaczeniowej, w którym rzeczywiste wędrowanie staje się metaforą kolei i kolein życia, daje się zaobserwować w *Biegunach* Olgi Tokarczuk¹⁴, by przywołać przykład nieodległy w czasie. Tego rodzaju symboliczne rozumienie wędrówki i przydawanie jej rozbudowanych sensów egzystencjalnych, duchowych i filozoficznych ma też miejsce w będącej przedmiotem niniejszego szkicu twórczości literackiej Karola Wojtyły – Jana Pawła II i jest dla niej wysoce charakterystyczne.

Wspomniany przed chwilą starotestamentowy topos wędrowania ludu wybranego do Ziemi Obiecanej, jak też topos wędrówek Abrahama, wydaje się przeto niezwykle nośną symbolicznie figurą, mogącą okazać swą przydatność w analizie znaczeń głębokich wpisanych w twórczość literacką przyszłego Papieża. Motyw drogi i wędrowania, ale także symbolika granicy, równie ważna w jego poezji i pojawiająca się w niej w obrazie progu, stanowią więc, czy też potencjalnie stanowić mogą, pojęciowe instrumentarium, za pomocą którego Wojtyła opisuje etapy wewnętrznego rozwoju człowieka, kreśląc przy tym własną wizję antropologiczną opartą w głównej mierze na przesłankach personalistycznych. Jeżeli by więc opisywać twórczość literacką Wojtyły w kluczu wymienionych wyżej pojęć: wędrówki, drogi oraz progu, to okazałyby się one jeszcze jednymi funkcjonalnymi kategoriami¹⁵ umożliwiającymi dotarcie do pojmowania przez autora istoty koncepcji duchowego wzrostu człowieka oraz wskazanie fundamentów aksjologicznych, na których oparta jest budowana w tej twórczości wizja człowieczeństwa i zarazem wizja świętości¹⁶. Rzeczone motywy wolno zatem uznać za swego rodzaju alfabet służący do przedstawienia zasadniczych intuicji autora w zakresie prawidłowości i ewolucji duchowego wzrostu, jak i kreacji pozytywnego modelu człowieczeństwa, równoznacznego w jego rozumieniu ze świętością. Tę ostatnią od początku swej twórczej aktywności pojmuję bowiem Wojtyła jako pełną realizację przez człowieka wpisanego weń Bożego obrazu, a zatem jako człowieczeństwo spełnione w podobieństwie do Syna Bożego¹⁷. Tego typu model świętości polega-

¹⁴ Zob. O. T o k a r c z u k, *Bieguni*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007. Zob. też: E. S ł a w k o w a, „*Bieguni*” Olgi Tokarczuk. Artystyczny obraz domu i świata, w: *Tekst – akt mowy – gatunek wypowiedzi*, red. U. Sokółska, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2013, s. 23-31; B. T r y g a r, *Post-fenomenologiczna narracja w powieści „Bieguni” Olgi Tokarczuk*, „Tematy i Konteksty” 2015, nr 5(10), s. 18-30.

¹⁵ Por. Z. Z a r ę b i a n k a, *Gdy koniec spotyka się z początkiem*, w: *taż*, *Gdzie jesteś, źródło? Zagadnienia tradycji w twórczości literackiej Karola Wojtyły*, s. 11-19.

¹⁶ Koncepcja utożsamienia świętości z pełnią człowieczeństwa daje się wywieść także z tomizmu, w myśl którego doskonałość bytu jest osiągana poprzez przybliżenie się do tego, czym jest on w swej istocie. W odniesieniu do człowieka oznaczałoby to, że osiągnięcie pełni człowieczeństwa jest równoznaczne z osiągnięciem świętości.

¹⁷ Zob. J. M a c h n i a k, *Bóg i człowiek w poezjach i dramatach Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2007.

jącej na zrealizowaniu w sobie w sposób możliwie najdoskonalszy własnego człowieczeństwa zadanego każdemu w Bożym zamyśle jego powołania daje się odnaleźć właściwie we wszystkich tekstach literackich Wojtyły. Najsilniej wybrzmiewa w *Promieniowaniu ojcostwa*¹⁸ oraz w *Bracie naszego Boga*, obecny jest wszakże i w tekstach wczesnych poematów, na czele z utworami *Pieśń o Bogu ukrytym*¹⁹ oraz [Ciągłe jestem na tym samym brzegu]. Ważny w tym względzie okaże się również *Tryptyk rzymski*, jako tekst zawierający swego rodzaju podsumowanie wszystkich wcześniej wyrażanych przeświadczeń dotyczących drogi wewnętrznego dojrzewania człowieka.

Wędrowka rozumiana w znaczeniu dosłownym otwiera wieńczący literacką twórczość Papieża Polaka poemat *Tryptyk rzymski*, rozpoczynający się obrazem górskiego strumienia i znamioną frazą o potrzebie wędrowania do źródeł²⁰. Wędrowka również i tutaj odsłania swoje podwójne sensy. Z jednej strony mamy do czynienia z reminiscencją odbywanych przez Wojtyłę w młodości pieszych wypraw w towarzystwie studentów, których był opiekunem duchowym. Nie ma wątpliwości, że obraz zawarty we wstępnej części *Tryptyku*... nawiązuje do zapisanych w pamięci autora i po wielokroć przywoływanych we wspomnieniach owych rzeczywistych wycieczek w gronie młodych przyjaciół. Rzeczona scena ma więc u swej genezy wydarzenia o podłożu biograficznym i z nich czerpie materię do tworzenia obrazu, będąc podstawą kreacji lirycznej akcji pierwszej części poematu. Stanowi też jednak zaczątek istotnych znaczeń o charakterze symbolicznym, którym owa rzeczywista wędrowka drogą wiodącą przez las wzdłuż strumienia nadaje rys konkretny, pozwalając na uniknięcie operowania uniwersalizującymi ogólnikami. Wędrowka ta, nie tracąc swoich znaczeń dosłownych, staje się zatem zarazem metaforą obrazującą ludzkie życie, jego trud i zawirowania. Za centralne dla znaczeń prymarnych nie tylko *Tryptyku rzymskiego*, ale – jak wykazano w innym miejscu²¹ – całej twórczości literackiej Wojtyły, należy uznać wzmiankowaną już tutaj pośrednio następującą frazę: „Jeśli chcesz znaleźć źródło, / musisz iść do góry, pod prąd. / Przedzieraj się, szukaj, nie ustępuj, / wiesz, że ono musi tu gdzieś być [...]”²². Pomijam w niniejszych rozważaniach owe sensy literalne, na których nabudowują się różnego typu znaczenia symboliczne. Zwraca uwagę fakt, że przytoczone wyżej zdanie stanowi istotną wskazówkę odnoszącą się do reguł życia duchowego i jego celu, określonego tu jako dotarcie do źródła.

¹⁸ Zob. K. Wojtyła, *Promieniowanie ojcostwa*, w: tenże, *Dziela literackie i teatralne*, t. 3, s. 183-221.

¹⁹ Zob. tenże, *Pieśń o Bogu ukrytym*, w: *Dziela literackie i teatralne*, t. 1, s. 319-339.

²⁰ Por. tenże, *Tryptyk rzymski*, cz. 1, s. 197-199. Zob. Zarebianka, *Gdy koniec spotyka się z początkiem*.

²¹ Zob. Zarebianka, *Gdy koniec spotyka się z początkiem*.

²² Wojtyła, *Tryptyk rzymski*, cz. 1, s. 197.

Można rozpatrywać owo źródło w kilku równorzędnie ważnych dla Wojtyłowej antropologii paradygmatach. Po pierwsze, wolno je pojmować w znaczeniu poznawczym. Epistemologiczny wymiar wezwania, by docierać do źródła, oznaczałby tedy wysiłek rozumu poszukującego prawdy, dążącego do niej i w niej upatrującego ostatecznego sensu ludzkiego życia, znajdującego spełnienie w prawdzie i postępowaniu według niej. Bohater nieznanego do niedawna, jednego z pierwszych poematów Wojtyły, [Ciągłe jestem na tym samym brzegu], wydaje się – przynajmniej na początku utworu i na początku swej duchowej drogi – zaabsorbowany nauką, zgłębianiem tajników wiedzy. Świadczy o tym scena, gdy rozmawia on z Marią, koleżanką ze studiów, o prozie francuskiego powieściopisarza Jorisa-Karla Huysmansa i wspólnie z towarzyszką intelektualnej przygody podejmuje lekturę jednego z dzieł pisarza²³.

Epistemologiczny aspekt źródła obecny jest także w *Promieniowaniu ojcostwa*. Wydaje się mianowicie, że Adam wstrzymuje się z decyzją podjęcia opieki nad Moniką właśnie z uwagi na swoje dość egoistycznie rozumiane plany oddania się poszukiwaniom prawdy, ujmowanej jako prawda rozpoznawana na drodze dociekań filozoficznych. W takim też ujęciu daje się pojmować źródło w postawie bohatera *Pieśni o Bogu ukrytym*. Bohater ten w drodze do Boga potyka się niejako o barierę poznawczą, stanowiącą swego rodzaju zaporę niemożliwą do przekroczenia przez rozum. Tworzy ona próg uniemożliwiający dotarcie do owych dalekich wybrzeży ciszy z rzeczzonego poematu²⁴, otwierając bohatera na sensory innego rzędu, do których wszakże nie jest on w stanie dotrzeć, nie pokonawszy wpierw ograniczeń generowanych przez uzurpację ratio oraz związanych z nimi jakoś roszczeń ego. Zaznaczyć przy tym należy, że to konieczne na ścieżce duchowego rozwoju przekroczenie progu rozumu bynajmniej nie oznacza jego negacji, lecz raczej wewnętrzną zgodę człowieka na uznanie jego granic oraz akceptację istnienia tajemnicy niedostępnej dla poznania na drodze racjonalnej spekulacji, lecz wymagającej zastosowania odmiennych reguł poznania – nie poprzez rozum, ale poprzez miłość, ufność, pokorę i zawierzenie Bogu w ciemności wiary siebie i całego własnego życia. Gdy bohater *Pieśni o Bogu ukrytym* staje na brzegu Tajemnicy – symbolizowanej przez owe dalekie wybrzeża ciszy – znajduje się wobec rzeczywistości, której nie jest w stanie ogarnąć swoim umysłem. Dalekim wybrzeżem ciszy przypisać można dwojakie znaczenie. Po pierwsze, stanowią one – jak się wolno domyślać – synonim Rzeczywistości ostatecznej, są znakiem obecności Boga odkrywanego przez bohatera w świecie. Przede wszystkim jednak są emblematem Boga odnajdywanego przez „ja” liryczne we własnym sercu, na dnie własnego serca. W ten sposób spotykają się dwie

²³ Por. t e n ż e, [Ciągłe jestem na tym samym brzegu], s. 308-310.

²⁴ Por. t e n ż e, *Pieśń o Bogu ukrytym*, s. 321.

głębie – tajemnicza nieskończoność bytu absolutnego odsłania się w nieprzeniknionej dla ludzkich oczu głębi serca człowieka. Dzięki takiemu procesowi wewnętrznemu, polegającemu na przekroczeniu granicy poznania rozumowego, umysł i poznanie dokonujące się na drodze operacji intelektualnych ustępują miejsca ścisłemu przyłgnięciu do siebie przez miłość dwu serc: serca Bożego oraz przemienionego żarem jego miłości serca człowieczego. Dalekie wybrzeża ciszy okazują się tożsame ze źródłem, rozumianym jednak już nie tylko jako dostępna ludzkiemu poznaniu prawda, ale jako sama istota bytu, a więc jako ontologiczna podstawa wszelkiego istnienia. Tym razem przeto źródłu przypisane zostają nie tyle sensy epistemologiczne, a więc podporządkowane logice rozumu i poprzez rozum odkrywane jako prawda, ile sensy ontologiczne, wskazujące na ową ostateczną rzeczywistość istotową i praprzyczynę wszystkiego. Źródło poszukiwane w *Tryptyku rzymskim* odsłania zatem swoje drugie znaczenie, utożsamiające je z ostateczną rzeczywistością bytową, z ostatecznym sensem wszystkiego, czyli z samym Bogiem. Równoległe drugie znaczenie owych dalekich wybrzeży ciszy dałoby się interpretować jako warunek czy też jako dyspozycja ludzkiej duszy poszukującej Boga i dążącej do spotkania z Nim. Bez osiągnięcia wewnętrznej ciszy, bez wejścia w swego rodzaju duchową pustkę czy – innymi słowy – bez wyzbycia się jakichkolwiek przywiązań do tego, co stworzone, niemożliwe wydaje się osiągnięcie zjednoczenia z Bytem Najwyższym, dla którego zwyczajnie nie ma miejsca w duszy zanurzonej w doczesności, na niej skupionej i redukującej horyzont swoich pragnień do ziemskich spraw. W takim ujęciu dalekie wybrzeża ciszy odpowiadałyby wskazówce z *Tryptyku rzymskiego*, mówiącej o trudzie docierania do źródła i imperatywie zmierzenia się z trudnościami, ukazanymi w obrazie przedzierania się pod prąd w górę strumienia.

Jeżeli zatem, powtórzmy, rozpiśać owo źródło z *Tryptyku rzymskiego* na ukryte w nim potencjalnie poszczególne znaczenia, a więc rozumieć źródło w wymiarze epistemologicznym, w wymiarze egzystencjalnym i tożsamościowym, wreszcie w wymiarze ontologicznym, to okazuje się ono obrazem prymarnym, organizującym wszystkie najważniejsze sensy obecne w całej twórczości literackiej Karola Wojtyły – Jana Pawła II. W jakiś sposób podporządkowane obrazowi źródła – rozpatrywanego we wszystkich wymienionych powyżej aspektach znaczeniowych – pozostają motywy drogi i wędrówki, ujmowane jako przebiegające procesualnie etapy duchowego wzrastania, których efektem miałyby stać się zjednoczenie z Bogiem, a poprzez to – osiągnięcie świętości i zrealizowanie w sobie, w swoim indywidualnym życiu, pełni człowieczeństwa. Drogę oraz wędrowanie wolno także rozumieć jako metafory ludzkiego życia pojmowanego w perspektywie dążenia do źródła, ale też ujmowanego w perspektywie przemijania skierowanego ku śmierci. Absurd śmierci, aczkolwiek nie odejmuje się jej samej znamion dramatyizmu

i tragizmu, zostaje jednak przełamany przez nadzieję. Z jednej zatem strony bohater – jak w *Rozważaniu o śmierci* – przyznaje, że ludzkie życie naznaczone zostaje przez nieubłagany koniec, z drugiej jednak strony nadaje mu sens odkrywany w nadziei życia wiecznego. Kresem wędrówki okazuje się więc nie tyle śmierć, ile właśnie tożsamy z Bogiem źródło, do którego śmierć prowadzi i do którego nie sposób dotrzeć inaczej, jak tylko tracąc swoje życie (por. Łk 9,24).

Ukazywana w utworach Wojtyły droga ku źródłu przedstawiana jest jako wędrówka pełna trudu i koniecznych wyrzeczeń. Dobrym przykładem w tym zakresie mogą być zarówno *Brat naszego Boga*, jak i poemat [Ciągle jestem na tym samym brzegu], czy wreszcie *Promieniowanie ojcostwa* oraz *Przed sklepem jubilera*²⁵. We wczesnym poemacie [Ciągle jestem na tym samym brzegu] liryczne „ja” znajduje się inicjalnie w fazie wyboru pomiędzy miłością do kobiety a miłością skierowaną wyłącznie ku Bogu. Wszystkie jego rozterki wynikają z tej podstawowej niepewności co do dalszej drogi życia. Wiele mówiący jest tu sam tytuł, wskazujący na poczucie lirycznego „ja”, że znajduje się w stanie pewnego zawieszenia czy wręcz duchowej stagnacji. Przysłówek „ciągle” wzmocniony zostaje dalszymi sformułowaniami, ze szczególnym wydźwiękiem zaimka „tym samym”. [Ciągle jestem na tym samym brzegu] to także wyznanie niemożności wyruszenia, braku decyzji skutkującego tkwieniem w jednym punkcie mimo pragnienia zmiany, przejścia, dokonania jakiegoś znaczącego postępu w drodze do przeczuwanego źródła i w drodze do realizacji swojego najgłębszego życiowego zadania, równoznacznego z powołaniem, z odkryciem Bożego zamysłu względem samego siebie. Podobny proces ma miejsce w *Bracie naszego Boga*. Warto nadmienić, że według najnowszych ustaleń pierwsza wersja utworu zatytułowana [Przyjaciel naszego Boga]²⁶ powstała mniej więcej w tym samym czasie, co *Pieśń o Bogu ukrytym* i poemat [Ciągle jestem na tym samym brzegu]. Wewnętrzne dojrzewanie bohatera w *Bracie naszego Boga* podobnie jak we wzmiankowanym poemacie opiera się na przeciwstawieniu dwu racji: racji sztuki oraz racji większej miłości, większego dobra ujrzanego jako służba ubogim. Mechanizm duchowej dynamiki w obydwu utworach jest w gruncie rzeczy podobny i wynika z konieczności wyboru przez bohatera tej drogi, którą postrzega jako pełniejsze, doskonalsze spełnienie siebie, tak w wymiarze egzystencjalnym, jak i eschatologicznym. Różnica zaznacza się nie tylko w odmienności przedmiotu decyzji – w poemacie jest nim kobieta, a w *Bracie naszego Boga* sztuka – ale także w przyjęciu przez bohaterów każdego z tekstów innej postawy wobec potrzeby podjęcia decyzji. Bohatera poematu naznacza jakiś rodzaj prokrastynacji, swego

²⁵ Zob. t e n ż e, *Przed sklepem jubilera*, w: tenże, *Dziela literackie i teatralne*, t. 3, s. 127-179.

²⁶ Zob. t e n ż e, [Przyjaciel naszego Boga], w: tenże, *Dziela literackie i teatralne*, t. 1, s. 247-304.

rodzaju duchowej niemocy powodującej zatrzymanie w rozwoju i pozostawanie wciąż w punkcie wyjścia. Bohater *Brata naszego Boga* dokonuje radykalnego przejścia, porzucając sztukę dla rzeczywistości odkrytej przez niego jako większe dobro. Przemianę Adama Chmielowskiego w brata Alberta daje się przy tym zestawić z transgresją bohaterów romantycznych mającą miejsce tak w *Dziadach*²⁷ Adama Mickiewicza, jak i w *Kordianie*²⁸ Juliusza Słowackiego. Wybór Adama Chmielowskiego, co ważne i warte podkreślenia, nie jest jednak absolutyzowany w tym sensie, że nie zostaje ukazany jako jedyna możliwa droga osiągnięcia pełni. Wojtyła indywidualizuje tutaj egzystencjalne wybory postaci, twierdząc, że na każdej drodze życia możliwe jest realizowanie siebie w podobieństwie do Boga. Chodzi zatem nie o to, by uznać za właściwy tylko jeden model drogi ku Bogu, lecz o to, by kierunek wewnętrznej drogi obrany był zgodnie z rozeznaniem własnego powołania. Potwierdzenie takiego przekonania przynoszą też pozostałe utwory Wojtyły. Nie jest więc tak, że bohaterowie poszczególnych tekstów prezentowani są w ujęciu statycznym, jako ludzie już uformowani. Przeciwnie, obserwujemy ich w drodze, pełnej załamań, wysiłku wewnętrznego, niełatwych, acz brzemiennych w skutki decyzji. Momenty błędzenia pojawiają się szczególnie wyraźnie w losach bohaterów *Przed sklepem jubilera*, widać je też w postępowaniu Adama z *Promieniowania ojcostwa*. W Adamie dokonuje się pełen wewnętrznych zawirowań, dość skomplikowany proces duchowy, skutkujący przełomem w postaci decyzji o wzięciu na siebie odpowiedzialności za Monikę. Bohaterka *Przed sklepem jubilera* bliska jest decyzji o odejściu od męża, od której odstępuje pod wpływem wypowiedzi starego jubilera, w którego postaci wolno widzieć figurę Boga. Jeśliby przyjąć takie założenie interpretacyjne, to wydźwięk tej sceny dałoby się syntetycznie ująć jako przekonanie o oddziaływaniu Boga i Bożej łaski na drogę człowieka oraz podejmowane przez niego decyzje. Tym samym też ujawniłby się jeszcze jeden istotny aspekt drogi, który wskazywałby na jej charakter powinnościowy, a zarazem jej wymiar etyczny, ściśle skojarzony z koncepcją rozwoju wewnętrznego człowieka i jego stopniowego, procesualnego dochodzenia do świętości.

*

Reasumując, powiedzieć można co następuje: Po pierwsze, Wojtyłowa wizja człowieka jest wizją dynamiczną, uwzględniającą procesualny charakter życia duchowego. Po drugie, konstytutywny dla poetyckiej wyobraźni au-

²⁷ Zob. A. M i c k i e w i c z, *Dziady*, cz. 3, w: tenże, *Dziela*, t. 3, *Utwory dramatyczne*, oprac. S. Pigoń, Czytelnik, Warszawa 1949, s. 110-306.

²⁸ Zob. J. S ł o w a c k i, *Kordian*, w: tenże, *Dziela*, t. 5, *Dramaty*, oprac. W. Leopoldowa, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław 1949, s. 163-277.

tora motyw wędrowki odpowiada kreowanej w jego twórczości koncepcji człowieka jako *homo viator*. Po trzecie, wędrowanie człowieka przez życie ku źródłu odbywa się dwoma równoległymi traktami: drogą poznania rozumowego oraz drogą wiary powiązanej ściśle z poznaniem o naturze innej niż poznanie poprzez rozum. Drogi te nie wykluczają się wzajemnie, jednakże szlak ograniczony do horyzontu *ratio* wydaje się niewystarczający, gdyż nie uwzględnia aspektu rzeczywistości niedającej się objąć kategoriami racjonalnymi. Drogę rozumu dopełnia zatem trudniejsza i bardziej wymagająca droga wiodąca ku źródłu poprzez ciemność wiary, co zarazem odsłania jego, źródła, ukryty wymiar soteriologiczny.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

- Biała, Alina. "Koncepcja człowieka w poezji Karola Wojtyły." *Studia Humanistyczne*, no. 2 (1991): 149–70.
- Bortkiewicz, Paweł. "Miłość to nie jest przygoda. Ma smak całego człowieczeństwa": Etyka personalistyczna w tekstach literackich Karola Wojtyły." *Poznańskie Spotkania językoznawcze* 20 (2009): 13–24.
- Czarny, Janusz. "Antropologia doświadczenia u Karola Wojtyły." *Zeszyty Karmelitańskie*, no. 1 (22) 2003: 28–35.
- Homer. *Odyseja*. Translated by Józef Wittlin. Warszawa: PIW, 1982.
- Karoń-Ostrowska, Anna. "Wizja miłości w odnalezionym młodzieńczym utworze Karola Wojtyły 'Wciąż jestem na tym samym brzegu.'" *Roczniki Humanistyczne* 68, no. 1 (2020): 65–78.
- Kisiel, Marian. *Kairos: Szkice o poematach Karola Wojtyły*. Kraków: Instytut Literatury, 2022.
- Machniak, Jan. *Bóg i człowiek w poezjach i dramatach Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2007.
- Marcel, Gabriel. *Homo viator: Wstęp do metafizyki nadziei*. Translated by Piotr Lubicz. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1984.
- Mickiewicz, Adam. "Dziady." Part 3. In Mickiewicz, *Dziela*, Vol. 3. *Utwory dramatyczne*. Edited by Stanisław Pigoń. Warszawa: Czytelnik, 1949.
- Ołdakowska-Kuflowa, Mirosława. "Postaci biblijne w twórczości Karola Wojtyły." *Zeszyty Naukowe KUL* 35, no. 3 (187) (2004): 43–61.
- Pascal, Blaise. *Mysli*. Translated by Tadeusz Żeleński (Boy). Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1977.
- Pasterska, Jolanta, and Zbigniew Andres, eds. *Znaleźć źródło: Twórczość literacka Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005.
- Piłuś, Henryk. "Tomizm Karola Wojtyły: Człowiek i wartości moralne." *Humanitas* 13 (1989): 189–214.

- Przybylska, Agata. “Literacka antropologia mistyczna Karola Wojtyły.” *Arcana*, no. 3 (2000): 29–40.
- Przybylska, Agata. *Samotność możliwa w człowieku: Mistyczny aspekt poezji i dramatów Karola Wojtyły*. Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2002.
- Sławkowa, Ewa. “Bieguni Olgi Tokarczuk: Artystyczny obraz domu i świata.” In *Tekst – akt mowy – gatunek wypowiedzi*. Edited by Urszula Sokólska. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2013.
- Słowacki, Juliusz. “Kordian.” In Słowacki, *Dziela*. Vol. 5. *Dramaty*. Edited by Wanda Leopoldowa. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1949.
- Solewski, Rafał. *Viatoris: Który pokonuje drogę; Ponowoczesny romantyzm Piotra Jargusza*. Kraków: Pasaże, 2016.
- Szymański, Wiesław Paweł. *Z mroku korzeni: O poezji Karola Wojtyły*. Kalwaria Zebrzydowska: Księgarnia Akademicka, 1989.
- Tebień, Joanna. *Taka milcząca wzajemność: “Pieśń o Bogu ukrytym” Karola Wojtyły w świetle doktryny św. Jana od Krzyża*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe, 2011.
- Tokarczuk, Olga. *Bieguni*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007.
- Trygar, Barbara. “Post-fenomenologiczna narracja w powieści *Bieguni* Olgi Tokarczuk.” *Tematy i Konteksty*, no. 5 (10) (2015): 18–30.
- Wierzbicki, Alfred, ed. *Wokół ‘Tryptyku rzymskiego’ Jana Pawła II*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2003.
- Wojtyła, Karol. “Brat naszego Boga.” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 3. *Dramaty. Szkice*. Edited by Jacek Popiel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2022.
- Wojtyła, Karol. “...Ciągłe jestem na tym samym brzegu...” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 1. *Juvenilia (1938–1946)*. Edited by Jacek Popiel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2019.
- Wojtyła, Karol. “Pieśń o Bogu ukrytym.” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 1. *Juvenilia (1938–1946)*. Edited by Jacek Popiel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2019.
- Wojtyła, Karol. “Promieniowanie ojcostwa.” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 3. *Dramaty. Szkice*. Edited by Jacek Popiel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2022.
- Wojtyła, Karol. “Przed sklepem jubilera.” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 3. *Dramaty. Szkice*. Edited by Jacek Popiel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2022.
- Wojtyła, Karol. “...Przyjacieli naszego Boga...” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 1. *Juvenilia (1938–1946)*. Edited by Jacek Popiel. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2019.
- Wojtyła, Karol. “Rozważanie o śmierci.” In Wojtyła, *Dziela literackie i teatralne*. Vol. 2. *Utwory poetyckie (1946–2003)*. Edited by Zofia Zarębianka. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2020.

- Wojtyła, Karol. "Tryptyk rzymski: Medytacje." In Wojtyła, *Dzieła literackie i teatralne*. Vol. 2. *Utwory poetyckie (1946–2003)*. Edited by Zofia Zarębianka. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2020.
- Wojtyła, Karol. "Wędrówka do miejsc świętych." In Wojtyła, *Dzieła literackie i teatralne*. Vol. 2. *Utwory poetyckie (1946–2003)*. Edited by Zofia Zarębianka. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2020.
- Zabawa, Krystyna. "Studnia, strumień, źródło – obrazy-symbole w 'Pieśni o blasku wody' Karola Wojtyły i w 'Tryptyku rzymskim' Jana Pawła II." In *Oblicza wody w kulturze*. Edited by Łukasz Burkiewicz, Piotr Duchliński, and Jarosław Kucharski. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014.
- Zarębianka, Zofia. "‘Ciągłe jestem na tym samym brzegu’: Konteksty literackie, filozoficzne i duchowe." In Zarębianka, *Gdzie jesteś, źródło? Zagadnienia tradycji w twórczości literackiej Karola Wojtyły*. Kraków: Wydawnictwo Unum, 2022.
- Zarębianka, Zofia. "Gdy koniec spotyka się z początkiem." In Zarębianka, *Gdzie jesteś, źródło? Zagadnienia tradycji w twórczości literackiej Karola Wojtyły*. Kraków: Wydawnictwo Unum, 2022.
- Zarębianka, Zofia. *Spotkanie w Słowie: O twórczości literackiej Karola Wojtyły*. Kraków: Pasaże, 2018.
- Zarębianka, Zofia. "Tradycje mistyczne w twórczości literackiej Karola Wojtyły." In Zarębianka, *Gdzie jesteś, źródło? Zagadnienia tradycji w twórczości literackiej Karola Wojtyły*. Kraków: Wydawnictwo Unum, 2022.
- Zarębianka, Zofia, and Jan Machniak, eds. *Przestrzeń słowa: Twórczość literacka Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2006.
- Zmorzanka, Anna. "Konteksty relacji człowiek–Bóg w poezji Karola Wojtyły." *Roczniki Filozoficzne* 32, no. 2 (1984): 73–89.
- Zmorzanka, Anna. "Poezja znaczeń ukrytych: Uwagi o poetyce Karola Wojtyły." *Akcent*, nr 3 (73) (1998): 170–4.

ABSTRAKT / ABSTRACT

Zofia ZARĘBIANKA – „Przedzieraj się, szukaj, nie ustępuj.” Wewnętrzna droga do pełni w twórczości literackiej Karola Wojtyły – Jana Pawła II
DOI 10.12887/38-2025-1-149-15

Artykuł podejmuje rozważania nad toposami drogi i podróży obecnymi w twórczości literackiej Karola Wojtyły. Autorka rozpatruje je w aspekcie ontologicznym, antropologicznym, epistemologicznym, soteriologicznym i etycznym. Obok motywu drogi traktowanej jako symboliczna figura ludzkiego losu, refleksja skupia się na znaczeniach terminu „źródło”, uważanego za jedno ze słów-kluczy konstytutywnych dla tej poezji, wokół których budowane są głębinowe znaczenia tekstów Karola Wojtyły–Jana Pawła II.

Słowa kluczowe: Karol Wojtyła, wędrówka, droga, źródło, poezja, człowiek, świętość

Kontakt: Katedra Historii Literatury Polskiej XX Wieku, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 18, 31-007 Kraków

E-mail: zofiazarebianka@gmail.com

<https://khlp.polonistyka.uj.edu.pl/prof.-dr-hab.-zofia-zarebianka>

Zofia ZARĘBIANKA, “Break through, search, don’t yield”: An Inner Journey towards Fulfillment, as Seen in the Literary Oeuvre of Karol Wojtyła – John Paul II

DOI 10.12887/38-2025-1-149-15

The article addresses the topoi of the road and the journey present in Karol Wojtyła’s literary work, discussing their ontological, anthropological, epistemological, soteriological, and ethical aspects. In addition to the motif of the road conceived of as a symbolic figure of human fate, the reflection focuses on the interpretation of the term “source,” considered one of the words constitutive for this poetry; one of the keywords around which the deep meanings of his texts are created.

Keywords: Karol Wojtyła, journey, road, source, poetry, man, holiness

Kontakt: Katedra Historii Literatury Polskiej XX Wieku, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 18, 31-007 Kraków, Poland

E-mail: zofia.zarebianka@uj.edu.pl

<https://khlp.polonistyka.uj.edu.pl/prof.-dr-hab.-zofia-zarebianka>